

УДК 371.134+37.02+378.147.88

Осадченко Інна Іванівна, к. пед. н., доцент кафедри виховних технологій та педагогічної творчості, докторант Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ СИТУАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

***Анотація.** У статті на основі аналізу наукових джерел та емпіричного матеріалу визначено та охарактеризовано особливості організації та проведення педагогічної практики в умовах застосування технології ситуаційного навчання. Основною особливістю визначено урізноманітнення та ретельний відбір завдань для студентів як дидактичного інструментарію викладача.*

***Ключові слова:** професійна педагогічна підготовка; технологія ситуаційного навчання; педагогічна практика; дидактичні умови.*

Осадченко Инна Ивановна ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОВЕДЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ В УСЛОВИЯХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИИ СИТУАЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

***Аннотация.** В статье на основе анализа научных источников и эмпирического материала определено и охарактеризовано особенности организации и проведения педагогической практики в условиях использования технологии ситуационного обучения. Основной особенностью определено разнообразие и тщательный отбор заданий для студентов как дидактического инструментария преподавателя.*

***Ключевые слова:** профессиональная педагогическая подготовка; технология ситуационного обучения; педагогическая практика; дидактические условия.*

Osadchenko Inna Ivanovna THE PECULIARITIES OF ORGANIZATION AND REALIZATION PEDAGOGICAL PRACTICE IN CONDITION OF USING THE TECHNOLOGY OF SITUATION TRAINING

***Summary.** In the article by means of analyses science sources and empirical material determined and characterized the peculiarities of organization and realization the pedagogical practice in condition of using the technology of situation training. The main peculiarity determined the variety and diligent selection of tasks for students as teacher's didactic instruments.*

***Key words:** the profession pedagogical preparation, the technology of situation training, the pedagogical practice, the didactic conditions.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Підготовка компетентного педагога вимагає переорієнтації вищих навчальних закладів з теоретичного на практичний характер навчання. Традиційно, що педагогічну освіту

коледжового (училищного) рівня від університетського (інститутського) рівня разюче вирізняє саме пріоритетність практичного характеру навчання у першозгаданих закладах за рахунок чисельного збільшення не лише практичних занять, у порівнянні із лекційними, а й, насамперед, педагогічної практики. Досвід яскраво демонструє: на ринку освітянської праці часто, з причини вищевказаного чинника, керівництво школи віддає перевагу працевлаштуванню саме випускникам педагогічних коледжів, хоч і ставить перед ними завдання подальшого здобуття освіти вищого рівня. Про докорінну зміну професійної педагогічної підготовки шляхом збільшення годин педагогічної практики у ВНЗ IV-го рівня акредитації вже давно ведеться наукова полеміка. Проте теоретичний фундамент такої підготовки має й свої переваги (грунтовність, різноаспектність, багатопредметність знань), а перевищити норму навчального годинного навантаження студентів не можна. Через призму таких протиріч єдиноможливим на сьогодні вбачаємо шлях зміни концептуальних засад та процедури проходження власне педагогічної практики, а не її кількісної реорганізації.

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. Попри часте вживання у назвах дисертаційних досліджень словосполучення «теорія та практика» або «теоретичний та практичний аспект», власне педагогічній практиці як ключовому складнику професійної підготовки майбутніх учителів присвячено вкрай обмаль робіт. У контексті педагогічної практики досліджувалися проблеми формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів (В. Багрій), готовності до викладання української літератури в студентів філологічних факультетів (Г. Кузнецова), екологічної свідомості студентів природничих факультетів (Ю. Саунова) [1; 2; 5]. Ретроспективному аналізу питання організації педагогічної практики в різних типах педагогічних навчальних закладів України (друга половина XIX – початок XX ст.) присвячена дисертаційна робота О. Лук'янченко [3]. Користуються попитом навчальні посібники категорії психолого-педагогічних практикумів, у яких подаються завдання та практичні рекомендації щодо їх виконання під час практичних занять та окремих видів практик (Л. Подимова, Л. Духова,

К Ларіна, О. Шиян) [4]. Однак, методика організації та проведення педагогічної практики для майбутніх учителів, зокрема початкових класів, незважаючи на загальну інноваційність, насамперед, технологічність, навчального процесу у ВНЗ в цілому, залишається стандартною.

Формулювання мети та завдань статті. Мета статті – на основі аналізу наукових джерел та емпіричного матеріалу охарактеризувати особливості організації та проведення педагогічної практики в умовах застосування технології ситуативного навчання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Щодо ретроспективи зазначеної проблеми, то, вивчаючи питання організації педагогічної практики в різних типах педагогічних навчальних закладів України (друга половина XIX – початок XX ст.), О. Лук'яненко дослідила той факт, що на початку XX ст., про що свідчать архівні дані, семінаристи учительської семінарії у своїх письмових звітах про проходження педагогічної практики чітким почерком фіксували детальні плани-конспекти відвіданих уроків, проте «у звітах не знайшли відображення ситуації у класі, реакція дітей, їх поведінка та відповідні дії вчителя», тобто описаний вид практики «фактично не виконував свого призначення і був відірваний від теорії» [3, с. 104]. Глибші, але, водночас, стислі звіти щодо проходження педагогічної практики того періоду подавалися в учительських інститутах (наприклад: Київському, Глухівському), у яких студенти оцінювали ефективність застосованих учителями методів виховання, зазначали, що було, на їх погляд, незрозумілим і потребувало роз'яснення та й відображало ступінь осмислення спостереженого, вміння використовувати теоретичні знання для аналізу педагогічних ситуацій [там само, с. 124]. Такі звіти підтримували й тогочасні вчителі, стверджуючи, що лише практична підготовка дає необхідний досвід поведінки у різних педагогічних ситуаціях, формує впевненість та самостійність – риси, які необхідні вчителю в першу чергу [там само, с. 147].

Дослідниця приходить до висновку про те, що в умовах сучасної підготовки майбутніх учителів у більшості випадків студенти не вміють встановити правильного педагогічного контакту з учнівським колективом, бо

вони не знають дітей, а, отож, не вміють спрогнозувати їх реакцію на той чи той використаний ними метод, прийом, неспроможні скоординувати чи скорегувати свої педагогічні дії при виникненні нестандартної ситуації на уроці, адже потрапляють до школи фактично лише на четвертому курсі [там само, с. 156].

Вочевидь, проблеми педагогічної практики полягають у найважливішому чиннику: живому спілкуванні, контакті майбутніх педагогів зі школярами. Саме після такого спілкування, як констатують результати інтерв'ювання, студенти остаточно приймають рішення щодо свого професійного вибору, відповідаючи на запитання «Чи спроможні ви працювати у школі?». Звісно, скептики можуть сприйняти педагогічну практику способом залякування «зеленої студентської молоді» та «відбиванням бажання працювати у школі». Проте, краще, щоб упевненість у правильності професійного вибору формувалася ще у студентські роки, а не у період обов'язкового трирічного «відпрацювання» у школі з поточним виявленням неприхованого небажання виконання таких обов'язків. Тому педагогічну практику доцільно сприймати як «бойове хрещення», як часто її й називають студенти, та способом справжнього випробування здобутих знань під час навчання. Отож, перша проблема, яка виникає під час педагогічної практики: чи достатньо у студентів різноаспектних знань для такої роботи, що виявляється в умінні планувати та організовувати свою діяльність на теоретичному рівні?

Живе спілкування з молодшими школярами породжує також і другу проблему: чи достатньо у студентів умінь та навичок багатопланової роботи з учнями, що, передусім, полягає в умінні відійти від чіткого плану та миттєвій переорганізації діяльності у відповідності до ситуації, що виникла? Йдеться про ефективну апробацію теоретичних знань на практиці.

Звісно, апробація – компонент педагогічного досвіду. Проте маємо пам'ятати: недосвідчені молоді спеціалісти працюватимуть віч-на-віч (без викладача чи вчителя у ролі постійного присутнього) із учнями в умовах, де кожне неправильне педагогічне рішення ситуації, кожна професійна

неоперативність спричинятимуть негативні наслідки щодо формування особистості молодшого школяра.

Аналіз проведеного анкетування, здійсненого після проходження майбутніми учителями початкових класів педагогічної практики кожного виду (ознайомлювально-діагностувальної та навчально-пасивної безвідривних; виробничої), свідчить про те, що 87% респондентів вважає причинами своїх невдач на практиці не стільки недостатність теоретико-методичної підготовки, а скільки неуміння вийти із педагогічних ситуацій. Отож, пропонуємо удосконалити педагогічну практику шляхом застосування технології ситуаційного навчання. При цьому технологію ситуаційного навчання у контексті професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів розглядаємо як спеціально організоване навчання, в основі якого лежить система аналізу педагогічної ситуації (ситуативного завдання, задачі, проблеми тощо) як основної дидактичної одиниці шляхом застосування традиційних та інтерактивних методів навчання. Таким чином, йдеться про «насичення» проходження педагогічної практики різноманітними аналізами педагогічних ситуацій способом вилучення їх із цього процесу.

Нині типові завдання педагогічної практики різного типу, незалежно від курсу їх проходження (від II до V курсів) полягають у складанні характеристик окремого учня та класного колективу в цілому, підготовці залікових уроків, виховних годин та заходів. Звісно, вихід із педагогічних ситуацій розглядається у контексті перерахованих завдань, проте на цьому не акцентується увага і, відповідно, студенти отримують мінімальний досвід у цьому напрямі.

Однією із особливостей організації та проведення педагогічної практики у контексті застосування технології ситуаційного навчання визначаємо дотримання викладачем або педагогом-наставником природного (невимушеного) стилю поведінки. Оскільки методика ситуаційного навчання, що лежить в основі цієї технології, популяризована у практиці менеджмент-освіти, то у рекомендаціях цієї галузі зазначається, що менеджеру-ментору під час практики студентів – майбутніх менеджерів не потрібно виражати свої знання і навички у завершній вербальній формі, а навпаки: «... просто

працювати так, як він працює завжди, з тією лише відмінністю, що у нього протягом кількох тижнів є уважний спостерігач чи, може, й співучасник управлінського процесу» [6, с. 97]. На педагогічній практиці учителю-наставнику або викладачу потрібно діяти аналогічно: вимушеність поведінки педагога спричинює вимушеність (неприродність) поведінки молодших школярів, тому, по-перше, спостереження студентів не може вважатися проведеним у природних умовах. По-друге, за таких обставин студенти не зможуть побачити та проаналізувати типові, буденні педагогічні ситуації.

Бажано, звичайно, водночас збільшити кількість годин педагогічної практики у вигляді прямого контакту з учнями початкових класів за рахунок реорганізації технології проведення лабораторно-практичних занять дисциплін циклу професійно-практичної підготовки: основ педагогічної майстерності, методики виховної роботи, дидактики, методик викладання основних предметів тощо. Проводити такі заняття безпосередньо у загальноосвітніх навчальних закладах необхідно за умови попередньої домовленості з її адміністрацією. Студенти стовідсотково визначають ефективність таких занять. Дидактичним підґрунтям організації практичних занять у школі є чітка орієнтація студентів на тематичну вибірку педагогічних ситуацій для їх миттєвого та подальшого аналізу. Наприклад, спілкувальних ситуацій під час вивчення теми «Майстерність педагогічного спілкування» дисципліни «Основи педагогічної майстерності», або навчальних математичних ситуацій під час вивчення певної теми методики викладання математики тощо.

Орієнтуючись на концептуальні засади традиційних завдань педагогічної практики для майбутніх учителів початкових класів, викладач має обґрунтувати перелік, урізноманітнити види, зміст навчальних завдань, здійснити ретельний їх відбір як свого дидактичного інструментарію, що є основною особливістю організації та проведення педагогічної практики у контексті застосування технології ситуаційного навчання. Пропонуємо такі завдання студентам (з II курсу) для виконання під час проходження педагогічної практики:

1. Скласти характеристику певного учня. Студенти мають знати, що для правильності вибору виходу із педагогічної ситуації необхідно, насамперед,

навчитися складати миттєву характеристику учню, щоб знати ймовірні варіанти подальшого розвитку подій ситуації через вияв реакції учня на певне рішення педагога. Звичайно, «миттєвість» складання такої характеристики формується поступово, розпочинаючи з ґрунтовної роботи. Спостереження за певним учнем проводиться протягом усього терміну перебування студента у школі на практиці (під час уроків, на перервах тощо) і включає у себе встановлення контакту з учнем. Зразок схеми характеристики опрацьовується студентом наперед. Характеристика заповнюється простим олівцем та здається на перевірку викладачу.

2. Визначити особу учня за характеристикою, поданою викладачем.

Характеристика для детального ознайомлення дається студенту напередодні практичних занять чи практики у школі. Наприкінці педагогічної практики, після спостереження за учнями класу, студент визначає: якому учню класу відповідає конкретна характеристика. Важливо, щоб кожен учень мав прикріплений до одягу бейдж з указаним ім'ям. Характеристика, із записаним на ній простим олівцем передбачуваного ім'я учня, здається викладачу. Студент повинен дотримуватися принципів конфіденційності щодо інформації про учня, отриманої з характеристики, та принципів гречності (не випитувати учнів, не формулювати провокаційних запитань тощо).

Зразки характеристик учнів:

1. Хлопчик – холерик, активний, швидко реагує на все, що діється довкола. Вдома спілкується переважно з матір'ю, яка часто розповідає на ніч казки, тому він любить слухати і увесь час просить розповісти ще якусь історію. Мати скаржиться, що більше не знає, про що йому розповідати на ніч, аби задовольнити його пізнавально-емоційні потреби. Однак, слухати казки він теж не буде: може посеред учительської розповіді демонстративно вийти з класу, оскільки його цікавить тільки найцікавіше. Має яскраво виражені артистичні здібності. Галасливий, часто порушує дисципліну, але, швидше, не зі злості, а через високий рівень рухової активності. Угамувати можна навіть суворою поведінкою вчителя. Здатний

першим попросити вибачення за свій учинок. Дуже безпосередня, творча дитина.

2. Хлопчик старший за своїх однокласників на рік, але це непомітно ні у фізичному, ні у розумовому розвитку. Він фантазер, хоча більшість учителів, які з ним працюють, називають його учнем початкового рівня знань, умінь та навичок. Однак досить дати йому завдання творчого характеру (скласти казку, перевтілитися у будь-який предмет, виконати пантоміму тощо), як хлопчик стає найздібнішим учнем класу. Причому, під час власного мовлення використовує нетрадиційну для свого віку, але загальнозжовану у світі дорослих іншомовну лексику. У хлопчика мрійливе, децю фантастичне світосприймання, тому він часто прикрашає події нереальними фактами. Дитина добра, чуйна, потребує ласкавого ставлення.

3. Протягом практики на окремому аркуші паперу фіксувати та описувати педагогічні ситуації, які виникатимуть у процесі діяльності як вчителя, так і студентів; детально характеризувати способи виходу із ситуації, педагогічні задачі, результати їх розв'язання. Описані ситуації на окремому аркуші здаються для перевірки викладачу.

Завдяки виконанню цього завдання студенти мають змогу:

- поглибити свої знання щодо теоретичного підґрунтя аналізу педагогічних ситуацій в реальних умовах завдяки спостереженню за діяльністю педагога-наставника, викладача або своїх однокурсників;
- розширити знання про різноманітний зміст педагогічних ситуацій, зокрема щодо ймовірних варіантів виходу з них, варіантів розвитку подальших подій;
- поглибити свої знання та уміння щодо правильності передбачення реакції учасників та кульмінацію розвитку педагогічної ситуації з реальним результатом;
- здійснити різнобічний глибинний аналіз педагогічних ситуацій;
- порівняти власний загальний аналіз педагогічних ситуацій із результатами інших студентів.

Після аналізу виконання цього завдання педагогічні ситуації шляхом подальшого колективного обговорення на занятті у вузі, переважно із застосуванням технологій інтерактивного навчання, класифікуються та сортуються у:

- «банки» (дидактичні набори описів змісту педагогічних ситуацій, які викладачі надалі переформулюють на ситуаційні завдання);
- кейси (дидактичні набори опису змісту педагогічних ситуацій з детальною характеристикою контексту (додаткових обставин) педагогічних ситуацій та різних варіантів їх аналізу: як правильних, так і хибних з метою подальшої аналітичної роботи студентів).

4. Підготувати та провести виховну годину (фрагмент виховної години).

Теми виховних годин та розгорнутий план їх проведення потрібно наперед узгодити з викладачем. Завдання виконують у одному класі 1–4 студенти, розподіляючи між собою поетапні фрагменти виховної години. Така кількість залучених студентів для виконання одного виду завдання у межах одного класу дозволяє студентам не втомитися, утримати учнівський інтерес, а викладачу одночасно оцінити роботу більшої кількості студентів. Оскільки виховна година складається із багатьох структурних частин (розповіді вчителя, бесіди з учнями, обговорення проблем виховання тощо), то у процесі її проведення цілком природно виникає безліч педагогічних ситуацій, які дозволяють студентам виконати й раніше вказані завдання. Окрім цього, проводячи фрагмент виховної години, студенти вчаться оперативно, але за умови спостереження та допомоги педагога-наставника шукати правильні виходи із педагогічних ситуацій. Це завдання також учить студентів технології проведення виховної години.

5. Підготувати та провести з учнями на уроці фізкультхвилинку. Зміст фізкультхвилинки необхідно написати на окремому аркуші та наперед узгодити з викладачем. Завдання виконують 1–4 студенти. Цей важливий структурний елемент уроку у початкових класах спричинює ряд типових педагогічних ситуацій на кшталт учнівського небажання виконувати вправи разом з усіма. Студенти в умовах виконання завдання також навчаються усувати та надалі

мобільно уникати ситуацій, пов'язаних з моментом переорієнтації учнів від виконання фізкультхвилинки на основну навчальну діяльність.

6. Підготувати та провести з учнями на перерві гру. Інструкцію та методику проведення ігор та розваг треба написати на окремому аркуші, наперед узгодити з викладачем. Завдання по черзі (можна у парах) виконують 1–6 студентів. Насамперед, студенти вчатьс я убезпечувати себе від ситуацій, пов'язаних із небажанням окремих учнів проводити своє дозвілля на перерві з однокласниками, виникненням конфліктів, надмірної захопленості рухливістю, надто такою, яка може призвести до травматизму молодших школярів тощо.

7. Підготувати та виразно прочитати невелику казку або оповідання. Зміст казки або оповідання студент має наперед узгодити з викладачем. Завдання виконують 1–4 студенти. Не секрет, що утримати увагу молодших школярів як слухачів, особливо першокласників, під час читання вчителем навчального твору непросто. Студенти не тільки вправляються у технологічних аспектах цього виду завдання, а й паралельно вчатьс я нейтралізовувати педагогічні ситуації на кшталт вияву неувважності учнів, перевіряючи рівень своїх перцептивних здібностей.

8. У процесі безпосереднього виконання завдань студентом під час проходження практики, решта студентів проводитиме спостереження за його діяльністю, передусім, аналізуючи уміння знаходити швидкий та правильний вихід із педагогічної ситуації (під час проведення гри, читання казки тощо), заповнюючи наперед накреслену таблицю:

Таблиця 1

Аналіз ситуативної діяльності студента під час практики

Прізвище студента	Короткий зміст ситуації	Причина виникнення ситуації	Оперативність дій студента (+ ; -; вказати деталі)	Спосіб виходу із ситуації + ; -)	Досягнення мети – результат + ; -)

Це завдання разом із оцінювальною функцією, виконує і самооцінювальну: здійснюючи аналіз дій однокласників, студент так чи так порівняльно рефлексує свої реальні дії в аналогічній ситуації або ймовірні дії в уявній ситуації. У результаті формулюється два висновки: офіційний щодо дій однокласника (записується до таблиці) та неофіційний щодо власної діяльності, що й допомагає надалі уникати тотожних помилок.

9. Підготувати індивідуальне завдання, яке дається студенту наперед з урахуванням специфіки його навчального профілю, вимог викладача та вчителя, викликаних особливостями навчально-виховного процесу у школі. Наприклад, розучити з учнями пісню, встановити контакт із сором'язливим учнем, вивчити таблицю множення з окремими учнями тощо. У процесі індивідуальної роботи студенти встановлюють контакт один-на-один з учнем, що породжує педагогічні ситуації зовсім іншого ґатунку та потребує інших підходів до прийняття рішень.

Як бачимо, усі вищеперераховані завдання є не лише основними компонентами цілісної методичної роботи майбутнього вчителя (містять підготовку студентів до реалізації технологій проведення виховної години, уроку, гри, фізкультхвилинки тощо), а дають можливість аналітично-синтетичним шляхом акцентувати увагу на ймовірно проблемних ділянках педагогічної діяльності у початковій школі.

Результати усіх завдань аналізуються на подальших практичних заняттях після педагогічної практики, складаючи основу технології ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкових класів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, аналіз наукових джерел та емпіричного матеріалу дозволив нам охарактеризувати особливості організації та проведення педагогічної практики в умовах застосування технології ситуаційного навчання як спеціально організованого навчання, в основі якого лежить система аналізу педагогічної ситуації (основної дидактичної одиниці) шляхом застосування традиційних та інтерактивних методів навчання. Основною особливістю педагогічної практики для майбутніх учителів початкових класів визначено урізноманітнення та ретельний відбір

завдань для студентів як дидактичного інструментарію викладача. Серед таких завдань у контексті застосування технології ситуаційного навчання пропонуємо такі: складання характеристики певного учня; визначення особи учня за характеристикою, поданою викладачем; фіксування та опис педагогічних ситуацій; підготовка та проведення фрагменту виховної години, фізкультхвилинки, гри на перерві; підготовка та виразне читання невеликої казки або оповідання; спостереження та аналіз діяльності однокласників; виконання індивідуального завдання.

Водночас, подальшого дослідження потребує питання розробки технології аналізу педагогічних ситуацій на заняттях у ВНЗ педагогічного спрямування.

Список використаних джерел

1. Багрій В.Н. Формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі педагогічної практики: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Багрій Вікторія Неофідівна. – К.: 2010. – 206 с.
2. Кузнецова Г.П. Формування готовності до викладання української літератури в студентів філологічних факультетів у процесі педагогічної практики: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.07 / Кузнецова Галина Петрівна. – К.: 2007. – 236 с.
3. Лук'янченко О.М. Організація педагогічної практики в різних типах педагогічних навчальних закладах України (друга половина XIX – початок XX ст.): дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01 / Лук'янченко Ольга Миколаївна. – Харків, 2004. – 206 с.
4. Психолого-педагогический практикум: учеб пособие для студ. высш. учеб. заведений / [Л.С. Подымова, Л.И. Духова, Е.А. Ларина, О.А. Шиян]; под ред. В.А. Сластенина. – 5-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2009. – 224 с.
5. Саунова Ю.О. Формування екологічної свідомості студентів природничих факультетів у процесі навчально-виробничої практики : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Саунова Юлія Олександрівна. – К.: 2007. – 218 с.
6. Шеремета П., Каніщенко Г. Організаційні передумови ефективного використання ситуаційних вправ // Ситуаційна методика навчання: теорія і практика / Упор. О. Сидоренко, В. Чуба. – К.: Центр інновацій та розвитку, 2001. – С. 88–102. / Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні, Центр інновацій та розвитку; Програма поширення ситуаційної методики навчання.